

Рецензія

офіційного рецензента кандидата психологічних наук, доцента кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Кримої Наталії Олексіївни на дисертаційну роботу Ткаченко Ольги Тимофіївни «Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами», поданої на здобуття наукового ступеню доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертації Ткаченко Ольги Тимофіївни зумовлена глибокими трансформаціями сучасної освітньої системи України, пов'язаними з активним упровадженням інклюзивного навчання. Умови воєнного часу, зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами, кадровий дефіцит і підвищене психоемоційне навантаження на педагогів актуалізують проблему психологічної готовності вчителя як ключового чинника ефективності інклюзивної освіти. Формальне впровадження інклюзії без урахування психологічної складової професійної діяльності вчителя нерідко призводить до зниження якості освітнього процесу, професійного вигорання педагогів та порушення соціально-психологічного клімату в класах. Саме тому звернення авторки до проблеми психологічної готовності вчителів є своєчасним, соціально значущим і науково виправданим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах наукової програми кафедри загальної та диференціальної психології «Психологічні особливості життєдіяльності особистості в умовах соціально-психологічних трансформацій українського суспільства» (номер державної реєстрації: 0124U000215), затверджена вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол №13 від 27.10.2022 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації та їх достовірність. Забезпечені методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних позицій, використанням взаємодоповнюваних методів, що відповідають меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, використанням узагальнення результатів практичної роботи дисертантки з педагогами, які навчають дітей з особливими потребами, а також поєднанням кількісних та якісних методів аналізу отримання емпіричних даних, використанням методів математичної статистики, поглибленому аналізу сучасних джерел, що налічує 240 найменувань, і з них 36 іноземною мовою.

Наукова новизна полягає в тому, що:

вперше: теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено вплив рівня сформованості психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами на соціально-психологічний клімат інклюзивного класу; розроблено та апробовано авторську тренінгову програму розвитку психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, що забезпечує цілісний розвиток її структурних компонентів; запропоновано інтегративну структурно-функціональну модель психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання, яка поєднує когнітивний, мотиваційний, емоційний, вольовий, комунікативний, рефлексивний, методичний, командний, інноваційний компоненти; виявлено значущі кореляційні зв'язки між рівнем розвитку окремих компонентів психологічної готовності педагогів (емпатії, соціального інтелекту, ціннісно-мотиваційних орієнтацій, емоційної стабільності) та якістю соціально-психологічного клімату інклюзивного класу.

уточнено:

зміст і сутність поняття «психологічна готовність педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами» як інтегрованого динамічного утворення, що забезпечує адаптацію, професійну

ефективність та гуманістичну спрямованість діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища; наукові уявлення про структурну організацію психологічної готовності педагога як системи взаємопов'язаних когнітивних, мотиваційних, емоційних, вольових, комунікативних та рефлексивних компонентів; критерії, показники та рівні сформованості психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання, що дозволяє здійснювати комплексну психодіагностику даного феномену; уявлення про психолого-педагогічні умови ефективного формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання через системний тренінговий вплив.

набули подальшого розвитку:

уявлення про психологічну готовність як фактор професійної адаптації педагога в інклюзивному середовищі та чинник оптимізації міжособистісних стосунків у класі; концептуальні засади психологічного супроводу педагогів у процесі впровадження інклюзивної освіти, зокрема через застосування активних методів групової роботи; теоретичні положення щодо взаємозв'язку між емоційно-комунікативними характеристиками особистості педагога (емпатією, толерантністю, соціальним інтелектом) та ефективністю його професійної діяльності в інклюзивному класі; підходи до формування психологічної готовності педагогів як цілісного багаторівневого утворення, що розвивається в процесі професійного становлення й постійного вправлення у професійній діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методики комплексного діагностування рівня психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами; розробці, реалізації та перевірці ефективності авторської тренінгової програми розвитку психологічної готовності педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти; можливості практичного використання отриманих результатів фахівцями психологічної служби, педагогами інклюзивно-ресурсних центрів, викладачами закладів вищої освіти під час підготовки майбутніх учителів, а

також у системі післядипломної освіти – для підвищення кваліфікації педагогічних працівників і формування у них компетентності до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Повнота викладення матеріалу дисертації відображена у 13 наукових працях. Із них 5 статей опубліковано у наукових фахових видання України та 8 статей у збірниках тез та доповідей міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (240 найменувань, з них 36 іноземною мовою), 35 додатків. Робота містить 15 рисунків, 56 таблиць. Основний зміст дисертації викладено на 221 сторінці, повний обсяг – 448 сторінок.

У **вступі** обґрунтована актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення здобутих результаті; наведено дані про апробацію результатів дослідження та публікації за темою дисертаційної роботи; подано відомості про її структуру та обсяг.

У **першому розділі** дисертації «Теоретичний аналіз проблеми психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами» здійснено теоретичний аналіз психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Встановлено, що психологічна готовність як загальнопсихологічне явище постає складним багаторівневим і багатовимірним феноменом, який охоплює інтеграцію когнітивних, емоційно-вольових, мотиваційних та поведінкових характеристик особистості. Вона розглядається в сучасному науковому дискурсі як динамічний стан, що забезпечує мобілізацію внутрішніх ресурсів індивіда та його ефективну діяльність в умовах змін або нових викликів. Виокремлено низку ключових наукових підходів до розуміння психологічної готовності – інтегративно-компонентний, динамічно-ситуативний, особистісно-орієнтований,

професійно-функціональний, соціально-комунікативний, мобілізаційно-дієвий та когнітивно-емоційний. Кожен з них акцентує увагу на різних аспектах даного феномену, що дозволяє трактувати психологічну готовність як універсальну основу професійного функціонування педагога. Розглянута у професійно-педагогічному контексті, психологічна готовність постає як система особистісно-професійних якостей, яка забезпечує ефективність педагогічної діяльності та її гуманістичне наповнення. У межах проведеного теоретичного аналізу було обґрунтовано авторську структурну модель психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, яка включає такі компоненти: когнітивну, мотиваційну, емоційну, вольову, комунікативну, рефлексивну, методичну готовність, готовність до командної роботи, готовність до інновацій. Деякі компоненти відображають фундаментальні індивідуально-психологічні властивості педагога, які визначають його здатність до внутрішньої мобілізації, адаптації та усвідомленої взаємодії в інклюзивному освітньому середовищі. Інші компоненти, у свою чергу, постають як результат професійного зростання та практичного досвіду, що розвиваються на основі основних складових. Така структурна модель демонструє інтегративний підхід до розуміння психологічної готовності, враховуючи як стійкі особистісні характеристики, так і професійно зумовлені компетентності, необхідні для ефективної реалізації інклюзивної освіти.

В другому розділі дисертації «Експериментальне дослідження психологічної готовності педагогів закладів загальної середньої освіти до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами» викладено етапи емпіричного дослідження. Емпірична частина дослідження вирізняється логічною побудовою, послідовністю етапів та відповідністю поставленим завданням. Авторка запропонувала діагностичний інструментарій, що дозволяє оцінити рівень сформованості компонентів психологічної готовності педагогів та зробити висновки щодо потреб подальшого професійного розвитку.

В третьому розділі дисертації представлено тренінгова програма «Психологічна готовність вчителів закладів загальної середньої освіти до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами», результати формувального експерименту та доведено ефективність авторської програми. Результатом реалізації тренінгової програми стали якісні позитивні зміни у структурі психологічної готовності педагогів, що виявились у зростанні рівня обізнаності щодо специфіки інклюзивної освіти, підвищенні здатності до саморефлексії та емоційної регуляції, формуванні конструктивної мотивації до професійної діяльності в інклюзивному середовищі, удосконаленні комунікативної поведінки, розвитку впевненості у власній професійній компетентності, оволодінні конкретними методиками та технологіями інклюзивного навчання, а також у зростанні здатності до співпраці в команді та відкритості до інновацій. Програма має практичну спрямованість, може бути інтегрована в систему підвищення кваліфікації педагогів та використовуватися психологічними службами, інклюзивно-ресурсними центрами та закладами педагогічної освіти.

Висновки роботи є науково обґрунтованими та доведеними, чітко сформульованими, узгоджуються з даними, наведеними в основних розділах роботи, що дозволяє судити про ступні виконання поставлених завдань і досягнення мети роботи.

Оцінюючи дисертаційну роботу Ткаченко Ольги Тимофіївни позитивно, хочу висловити деякі **зауваження та побажання**:

1. У роботі використовуються близькі за змістом терміни – «психологічна готовність», «професійна готовність», «інклюзивна компетентність», «інклюзивне навчання». Було б доцільно чіткіше розмежувати їхні семантичні межі та показати специфіку саме психологічного виміру готовності.

2. Критерії рівнів сформованості психологічної готовності педагогів. (високий, середній, низький) потребують більшої операціоналізації через опис

конкретних поведінкових та емоційних проявів учителя у реальних педагогічних ситуаціях.

3. В роботі Ви зазначаєте, що за результатами дослідження, ставлення до впливу інклюзивної освіти є досить суперечливими у самих педагогів. Зокрема, 39,02% респондентів вірять у її позитивний вплив на розвиток учнів, тоді як 51,22% не впевнені, а 9,76% взагалі не бачать такого впливу. Хоча Ви зазначаєте потребу в інформаційній роботі з педагогами та відсутність глибокого розуміння переваг інклюзії, все ж хотілося б отримати більш розлогі інтерпретації отриманого факту.

Висловлені зауваження та побажання аж ніяк не знижують загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Ткаченко Ольги Тимофіївни.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Ткаченко Ольги Тимофіївни «Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами» є самостійним, завершеним дослідженням, має очевидну наукову новизну і практичну значущість, відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент

кафедри сімейної та спеціальної педагогіки

і психології Державного закладу

«Південноукраїнський національний

Наталія КРИМОВА